

Heideggers Philosophie der Technik: Romantizismus, Mystik oder Poiesis

Geacht college, beste medestudenten, familie, dames en heren,

De titel van mijn scriptie is "*Heideggers Philosophie der Technik: Romantizismus, Mystik oder Poiesis*". Zoals u hieruit kunt opmaken, ben ik door de Examencommissie in de gelegenheid gesteld de scriptie in het Duits uit te werken. De Commissie heeft hiermee gehoor gegeven aan het feit, dat Heidegger een denker is die – wellicht als geen ander – een bijzondere bekwaamheid heeft ontwikkeld om in zijn moedertaal de oorspronkelijke, etymologische betekenis van woorden te herontdekken – ik zou bijna willen zeggen: te ontbergen – en dat vertalingen van Heideggers geschriften altijd het gevaar lopen, onnauwkeurig te zijn c.q. de pointe van Heideggers betoog te missen. Anderzijds ben ik ervan overtuigd, dat de filosofie er goed aan doet om het feit dat we niet alleen in een pluriculturele, maar ook polyglote wereld leven, als verrijking – ook en vooral voor het denken – te omarmen.

Ik zal deze presentatie in het Nederlands houden, maar een enkel begrip of citaat in de originele taal is onvermijdelijk.

Ik ga in mijn scriptie in gesprek met Heidegger's techniekfilosofie, en doe dit aan de hand van de befaamde essays „*Die Frage nach der Technik*“, „*Gelassenheit*“ en „*Die Kehre*“, die Heidegger in de jaren vijftig van de laatste eeuw publiceerde.

Heidegger vraagt naar het wezen van de techniek en schept zodoende begrippen zoals „opvorderend ontbergen“, „bestand“, „bestellen“ en „*Ge-stell*“. Heidegger's diagnose van onze technische civilisatie is verbazingwekkend of – beter gezegd – verontrustend actueel. Het – zoals hij zegt – razen van het *Ge-stell* – in welk wezensdomein wij het juiste voor het ware aanzien, verblindt ons voor de gevaren, die daarin op de loer liggen, en laat ons de ogen sluiten voor het inzicht, dat het causale en instrumentele denken nooit een alternatief kan voortbrengen voor "business-as-usual" of – zoals Sloterdijk zegt – "*zum kinetischen Grundprozeß der Neuzeit*" der „*sich selbst verstärkenden Kinetik der Mobilmachung*“.

Heidegger beschouwt het wezen van de techniek als een zijnsbeschikking, waaraan wij ons niet door wilsdaden kunnen onttrekken, maar die wij denkend kunnen ontmoeten. Hij zegt: "Zolang wij niet denkend ervaren wat is, kunnen wij aan wat zijn zal, nooit behoren." Ik vraag in mijn scriptie: *Hoe* kunnen wij denkend ervaren wat is – met welke houding kunnen wij ons – denkend en handelend – inlaten met de wereld? Kan uit dit "denkend ervaren" een andere praktijk voortkomen van hoe wij omgaan met de wereld en de techniek?

Verschillende wereldbeelden en houdingen bieden zich aan, die aan zo'n veranderde praktijk zouden kunnen beantwoorden. Hierbij behoren – mijns inziens – romantiek, mystiek of –

simpelweg – een herontdekking van de poiesis, het te voorschijn brengen uit de verborgenheid in de onverborgenheid, waarin – in heideggeriaanse termen – wereld gebeurt. Ik tracht deze "mogelijke wegen na Heidegger" met behulp van drie hedendaagse denkers – Don Ihde, Koo van der Wal en Peter Sloterdijk – te verkennen. De overdenking van deze mogelijke wegen leidt mij tot een afsluitende reflectie over de mogelijkheid van een "poietische techniek".

Voordat we deze denkwegen betreden, is het noodzakelijk tenminste enkele klanken van Heidegger's gedachten-virtuositeit ten gehore te brengen, alsmede enkele aspecten van een interpretatie van de genoemde werken van de meester.

Heidegger schept in „*Die Frage nach der Technik*“ het begrip „bestand“, hetgeen betekent, „de wijze waarop alles aanweest, wat de uitdaging van het opvorderende ontbergen (be-)treft“, alsmede het begrip „*Ge-stell*“, waarmee hij bedoelt „de wijze van het ontbergen, die in het wezen van de moderne techniek heerst“ en tegelijk ook "die opvorderende aanspraak, die de mens ertoe brengt het zich ontbergende als het bestand te bestellen". Omdat wij "in het wezensdomein van het *Ge-stell*" staan, kunnen wij "geen betrekking tot het wezen van de techniek aannemen", maar wij kunnen begrijpen, dat ook het opvorderende ontbergen een te-voorschijn-brengen in de zin van poiesis is. Poiesis is – Heidegger verwijst naar Plato – het overgaan van het niet aanwezende in het aanwezende, uit de verborgenheid in de onverborgenheid, zoals dit ook in de kunst of in de natuur geschiedt. Heidegger wijst er ook op, dat het – zoals hij zegt – te-voorschijn-brengen van het ware in het schone, d.w.z. de poiesis van de schone kunsten eertijds ook techne wordt genoemd en spreekt over een – bij alle fundamentele verscheidenheid – verwantschap in wezen van het artistieke te-voorschijn-brengen en het technische ontbergen.

Het *Ge-stell* is, als een verzamelende, dat de mens stelt, oftewel uitgedaagd, een schikking van de beschikking (*Geschick*), die de mens doorwaart, maar het hem ook mogelijk maakt, om zich open te stellen voor het wezen van de techniek. Heidegger schetst een eigenaardige spanning tussen de vrijheid van de mens als "horende" en de mens die op de weg van het opvorderend ontbergen is gestuurd.

Als mensen zijn wij als horende in het domein van de beschikking vrij, maar wij bevinden ons tegelijk in gevaar, het onverborgene te misduiden, d.w.z. dat wij het juiste, dat zich in het onverborgene manifesteert voor het ware aanzien. Wij bevinden ons zelfs – zoals Heidegger zegt – in het grootste gevaar, zodra de beschikking op de wijze van het *Ge-stell* heerst. Dit uiterste gevaar bestaat erin, dat het *Ge-stell* zijn eigen grondtrek, namelijk het ontbergen verbergt, m.a.w. het verbergt datgene, waarin waarheid geschiedt.

Maar evenwel voltrekt zich het *Ge-stell*, zoals iedere beschikking (*Geschied*) van een ontbergen vanuit een *Gewährende* en is tegelijk een *Gewährendes*, omdat het "de mens dat aandeel in het ontbergen verleent, dat het gebeuren van de ontberging benodigt." En dit *Gewährende* (vertaald als "durend-schenkende") is – alsus Heidegger, de zich beroept op Hölderlin – het reddende, dat zelfs in het uiterste gevaar van het "heersen van het *Ge-stell*" in het verborgene groeit. Sterker nog, wij kunnen "het reddende in zijn groei verzorgen": "Hier en nu en in de voegzaamheid van het geringe" en door – wat Heidegger noemt – bezonnen denken.

Dit bezonnene denken kan ons helpen, om tegenover de techniek een houding aan te nemen, die zich kenmerkt door "gelatenheid tegenover de dingen" en "openheid voor het geheim". de mens heeft het niet in de hand, om het verborgen wezen van de techniek in de onverborgenheid van het *Ge-stell* te erkennen, maar in zijn gestemdheid als "horende", in plaats van als "besteller van het bestand". Om een dusdanige wezenlijke verhouding tot de techniek te stichten (creëren), moeten wij eerst – denkend – ons eigen wezen doorgronden. Pas wanneer zich een dusdanige *Einblick* gebeurt en het gevaar aan het licht komt, kan – zoals Heidegger zegt – de Ommekeer gebeuren. Heidegger zegt – ik herhaal: "Zolang wij niet denkend ervaren wat is, kunnen wij aan wat zijn zal, nooit behoren."

Alvorens mijn aandacht op de vraag naar het "Hoe" van dit "denkend ervaren" te richten, zal ik een aspect van mijn interpretatie van Heidegger's denkweg noemen. Heidegger – die dit vermoedelijk stellig zou ontkennen – ontwikkelt een – zoals ik het noem – "eigenaardige dialectiek". Ik noem hier enkele van deze schijnbare tegenstrijdigheden: de mens als de in het bestellen opgevorderde en als voltrekker van het bestellen; het fundamentele verschil en tegelijk de verwantschap in wezen van het artistieke te-voorschijn-brengen en het technische ontbergen; de beschikking, die ons de weg opstuurt van het ontbergen, maar geen onafwendbaar noodlot is; de in het *Ge-stell* geborgen mogelijke opgang van het reddende enerzijds en het aan de mens verleende aandeel in het ontbergen, dat het gebeuren van de waarheid benodigt anderzijds; en tenslotte: techné is poiesis, maar toch heel anders.

Hoe kunnen wij denkend ervaren wat is? Welke manier van denken is dit bezinnende nadenken, dat Heidegger ons aanbeveelt?

Is het een terugkeer naar de romantiek, die zich – aldus Ihde in zijn essay „*Deromantizing Heidegger*“ beweert – manifesteert in Heideggers voorkeur voor het eenvoudige, landelijke, onbedorvene, folkloristische en – Ihde zegt het niet met deze woorden, maar duidt het aan – "Völkische" en in zijn afkeer van moderne groot-technologie? Kan Heidegger inderdaad een hang naar een mytologisch romanticisme worden verweten? Of mist Ihde's kritiek niet de kern van Heidegger's onderscheiding, namelijk het dwingende karakter van het opvorderende

ontbergen met diens – zoals wij intussen weten – fatale gevolgen, tegenover een techniek die aan de menselijke maat is aangepast?

De vraag, die desondanks rijst is, in hoeverre een romantische blik op de wereld – „*indem ich dem Gemeinen einen hohen Sinn gebe*“ (zoals Novalis zegt) – geschikt zou zijn om in het razen van het *Ge-stell* het reddende in de voegzaamheid van het geringe in zijn groei te verzorgen (aldus Heidegger). Betekent dit niet ook in het gewone het schijnen van het heilige en sublieme waar te nemen? Is in Heidegger's "*Frage nach der Technik*" een mystieke onderstroom herkenbaar? Mogen wij Heidegger's verborgenheid gelijkstellen met een mystieke dimensie van het zijn? "Openheid voor het geheim", betekent dit voor Heidegger ook: openheid voor het goddelijke, heilige, mystieke, transcendente; betekent dit ook een ontvankelijkheid voor verloren gewaande existentiële ervaringen met een ander, transcendente werkelijkheid, waarover Van der Wal in zijn werk "*De Omkering van de Wereld*" spreekt?

"*Sein ist*" – zo Heidegger – „*das transcendens schlechthin*“, met andere woorden: Heidegger's "verborgenheid" ligt niet "aan gene zijde". Sloterdijk drukt het – in zijn werk „*Eurotaoismus*“ – (zeer) treffend uit. Hij spreekt van „*dem poietischen Typus von Differenz mit der Welt, der im Wirklichen selbst die Spur sieht, die ins Freie zeigt*“, in tegenstelling tot „*der metaphysischen Differenz mit der Welt, die auf transzendente Überwelten oder utopische Gegenwelten zielt*.“

Maar is zoiets als een poietische techniek mogelijk? Sloterdijk ontkent dit in principe, en Heidegger zoekt het reddende in het tweegesprek tussen denken en dichtkunst. Hij pleit voor een – aldus Prins – "afstand bewaren van de techniek" en zoekt – zoals ook andere techniek-filosofen – de "verborgen zin van de techniek" en het "geheim" buiten de techniek. Maar hij zegt ook: "Eertijds heette techne ook het tevoorschijn brengen van het ware in het schone", met andere woorden: ook techne is een vorm van poiesis. Alles hangt ervan af, met welke gestemdheid wij ons voor de techniek, die deel is van onze wezensruimte, openstellen. Openheid voor het geheim betekent: *onvoorwaardelijke* openheid voor het geheim.

Hartelijk dank voor uw aandacht.